

OLGA NEŠPOROVÁ:

O SMRTI A POHŘBÍVÁNÍ

(Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013, 351 stran, xvi stran obr. příl., ISBN 978-80-7325-320-2.)

Je potěšujícím zjištěním, že se během posledního roku objevily na českém knižním trhu rovnou dvě původní monografie, které jejich autoři zpracovávali nezávisle na sobě dlouhých deset let, aby z různých úhlů pohledu otevřeli v soudobé české společnosti tabuizované téma smrti, včetně současné pohřební praxe. O první z nich jste mohli najít recenzi z pera prof. Heleny Haškovcové na stránkách *Teologických textů* (4,2013). V únoru letošního roku pak pulvy českých knihkupectví obohatila prvotina socioložky Olgy Nešporové.

Autorka v ní postupně přivádí čtenáře k uvědomění, že zároveň s všelidskou otázkou, v čem spočívá autentická existence smrti, vyvstává otázka po existenci Stvořitele. Na tyto „věčné“ otázky se Nešporová nepokouší nalézt definitivní odpověď, ale zároveň se nedomnívá, že by její hledání bylo zcela zbytečné. Jsou to podle ní naopak otázky klíčové, které je nezbytné prozkoumat dříve, než bude možné vyslovit se s vědeckou kompetencí o do-

sahu smrti a smyslu pohřbívání. Opíraje se o své vlastní badatelské výsledky realizované v různých částech České republiky, zamýšlí se nad opodstatněností současných pohřebních rituálů a snaží se prokázat racionalitu konkrétního chování v oblasti pohřbívání, včetně zohlednění fungování pohřebních služeb a krematorií. Stranou zájmu nezůstaly ani pomníčky u silnic obětem dopravních nehod a motivace jejich zřizovatelů.

Zahrnuje-li v sobě výzkum postojů ke smrti a pohřebním obřadům něco nového, pak je to nejspíše zkoumání vzájemně se prolínajících důvodů (ne)konání pohřebního obřadu dosahující vědecké přesnosti díky sběru a analýze sociologických dat. Přesné rysy sociologie smrti (s výjimkou sebevražd), která se teprve koncem 20. století vyvinula v subtilní vědeckou disciplínu, je bezesporu vhodné vymezit lépe, než doposud. Aby autorka rozeznala její původní inspiraci, snažila se přivést ji zpět k jejím kořenům. Základní princip spočívá ve dvou premisách. Stane-li se trvalá vztahová ztráta kolektivní paměti, bolí méně. Laická paměť rodiny postupně nahradila paměť náboženskou. Odborná látka je předkládána natolik poutavě, že se cesta po stopách lidu rozptylových louček k lidu pomníček u silnic obětem

dopravních nehod nejeví nikterak kontroverzní a zdoluhavá, ale stává se napínavým dobrodružstvím i pro laika.

Také v psychologickém přístupu se objevila doktrína, že pohřební obřad má blahodárné účinky na pozůstalé, které stmeluje a je zárukou jejich nekomplikovaného truchlení, neboť umožňuje přechod od individuálního vědomí smrti k vědomí kolektivnímu. Vážnou námitkou proti názoru, že smuteční obřady nejsou nic jiného než nezbytný tmel pozůstalého kolektivu, je jev mesianismu a profétismu, který k jeho stabilitě příliš nepřispívá, ale spíše ho nabourává. „Nech mrtvé, ať pohřbívají své mrtvé,“ je po staletí známá odpověď Ježíše Krista na žádost jeho učedníka o propuštění, aby mohl pohřbít svého otce. Je snad důstojné vnímat přechodové rituály jen jako prostředek ozdravení společnosti, když jejich posláním je v případě pohřbu produchovňovat smrt? Z kvalitativních sociologických výzkumů Olgý Nešporové vyplývá, že k určité subjektivizaci dochází i u křesťanského pohřbívání, jehož objektivním cílem je vyjádřit úctu k tělu zemřelého a naději živým na opětovné shledání se s ním po vzájemné duchovní pomoci. Opo- míjení kolektivní dimenze římskokatolického pohřbu (tj. skuteč-

nosti, že víra v posmrtný život se zpravidla žije v organizovaném náboženství) je v České republice viditelné především u pohřbu žehem, který byl oficiálně povolen rozhodnutím vatikánské kongregace Sv. Oficia měsíc po úmrtí papeže sv. Jana XXIII. v roce 1963. Od té doby se kremace masově šíří mezi věřícími laiky, zatímco nositelé církevních úřadů a členové duchovního nebo řeholního stavu se jí úspěšně vyhýbají.

Sociologie smrti nehodnotí kulturní aspekty pohřebního rituálu. Autorka jej tak může porovnávat například i s fotbalovými zápasy, kde při akcích hard core fanoušků zároveň vnímáme absenci jakékoli vážnosti či sakrality. Na druhé straně se Nešporová neobává možného setkání sociologie smrti s religionistikou, ani se ho nesnaží vyvarovat. Ukazuje naopak, že při zachování epistemologických postupů každé z obou disciplín se mohou obě navzájem doplňovat a obohacovat.

V poznámce pod čarou č. 125 autorka tvrdí, že pohřeb je jako kolektivní obřad myslitelný vždy skrze pohřbívání do země. Má tedy na realizaci a kvalitu smutečních obřadů (více pohřbů bez obřadu nebo naopak více nákladných pohřebních konduktů) vliv převažující způsob pohřbívání? Nebo je příčinou dnešní situace

v české společnosti vedle klesajícího počtu aktivních věřících spíše nízká míra institucionalizovaného a cíleného poskytování emocionální podpory truchlícím? Čím si nahrazují poslední rozloučení osoby blízké zemřelému, jehož tělo bylo darováno anatomům a anonymně zpopelněno až několik let po úmrtí? Důkladnější analýza těchto otázek by vyžadovala mnohem více prostoru, než měla autorka k dispozici, nicméně k problematice sociologické recepce náboženských idejí a kremačních ideologií tato tematika evidentně patří.

Duchovním, poradcům pro pozůstalé a institucím v pohřebnictví v České republice, kteří by měli sloužit jen jako hromosvodny – jako viditelný důkaz neobvyklé situace, lze nicméně obecně doporučit spíše střední, nikoli vysokou dávku emoční podpory, neboť truchlící cítí, že se mají o koho opřít, přestože vědí, že si práci se smutkem musí dokončit sami. Aktivnější zapojení pozůstalých do příprav a samotných realizací pohřbů v českém prostředí by jim namísto statického spoléhání se na zákonnost a kontrolní orgány dodávalo zajisté smysluplnosti a u sekulárních pohřebních obřadů by zároveň mohlo i napomoci eliminovat absenci jednotného ideového konceptu přesahujícího smrt. Svojí pasivitou tak pozůstali

v naší zemi podstupují často větší morální riziko, než kdyby si rituály spojené se smrtí a pohřbíváním zajistili svépomocí.

Klíčové jsou v této souvislosti i další otázky: Vznikla moderní kremace z nezbytnosti nebo z přebytku? Liší se společnost, která pohřbívá především žehem, od společnosti, která pohřbívá zpravidla do země? Pokud ano, tak čím? Způsobem, jakým provozuje hřbitovy (hroby jako základ hmotné kultury pohřbívání) nebo i tím, jak nakládá s těly zemřelých (přijetí jako morální postoj k památce zemřelého nebo jako pravidlo chování ukládající člověku, jak se má chovat v přítomnosti mrtvého lidského těla)? Všimavému čtenáři jistě neunikne výrazná aktualita těchto témat, která souvisejí s dnešní ekologickou mentalitou, zásadou *do it yourself* i s úsilím o prosazování práv rodičů mrtvě narozených dětí na patřičný respekt především ze strany poskytovatelů zdravotních služeb.

Užívajíc metody vlastní antropologii, nečiní si sociologie smrti nárok vyslovovat se o morálních nebo dokonce právních normách, ale vyslovuje se pouze o ideji pohřebního obřadu v lidské mysli. Nešporová si jako socioložka nepočíná jinak. Usuzuje, že idea pohřbu se v lidské mysli rodí jako jakási personifikace záruky věčného

života. „Smrt nepochybně znamená konec existence člověka v jeho dosavadní formě zde na zemi. To, jaký je jí však přikládán smysl a význam, může být poměrně rozmanité, neboť to nesouvisí pouze s faktem smrti samotné, ale zejména s přesvědčením o tom, co se s každým jednotlivým zemřelým člověkem děje po smrti. A právě při vytváření těchto představ hraje klíčovou roli především náboženství, které podle kontextu, do něhož smrt zasazuje, utváří také její základní smysl a přikládá jí nějaký význam.“

Přesvědčivě tak prokazuje racionalitu svobodného rozhodnutí pro spal bez obřadu, nebo důstojný pohřeb, po jejichž stopách se vydala. Jako se v díle Nešporové setkává sociologie s religionistikou, tak se v její osobě letmo setkává socioložka s religionistkou. Důkazem je i obrazová dokumentace (historická a současná) s náboženskou symbolikou, včetně barevné na křídovém papíře, a závěrečné podotknutí autorky, že „z výzkumu bylo zřejmé, že smrt je tématem, o němž jsou věřící v porovnání s ‚nevěřícími‘, tedy osobami nehlásícími se k žádné konkrétní náboženské víře, spíše ochotni hovořit.“ Sociologie a religionistika se tak setkávají v těsné blízkosti, což lze jen přivítat.

Tomáš Kotrlý

ZPRÁVA O KONFERENCI

TÝŽDEŇ ETIKY 2014 V KOŠICIACH

Košickí teológovia, pastieri, etici, ďalej právnicki, lekári a sociológovia z celého Slovenska od ľavého po pravé spektrum našej spoločnosti uskutočnili ďalší vzácny spoločný vedecký dialóg.

Inštitút aplikovanej etiky prof. Alexandra Spesza pri Teologickej fakulte Katolíckej univerzity Ružomberok v Košiciach usporiadal vzácne podujatie „Týždeň etiky v Košiciach“ v dňoch 8. až 11. apríla 2014. Keďže pracovníci Inštitútu sa podieľajú na vedeckej činnosti viacerých výmenných programov stredoeurópskej výmennej siete CEEPUS, zorganizovalo sa pozvanie profesorov a študentov spolupracujúcich univerzít a spoločne s kolegami z komory pre medicínske právo Medius sa uskutočnilo toto jedinečné podujatie.

Týždeň etiky začal v utorok ráno 8. apríla Workshopom študentov viacerých univerzít z maďarského Pecu, poľskej Opole, rakúskeho Grazu a košickej katedry aplikovanej etiky filozofickej fakulty UPJŠ v Aule maxima TF KU v Košiciach. Hlavnými prednášateľmi boli mgr. Elisabeth Zisslerová z Grazu, ktorá sa práve vrátila zo stáže v Istanbuli, a dr. Janus Podzielny z Opole, ktorí sa venovali téme ženskej obriezky z pohľadu ľudských práv